"paraninfe" (sħab il-għarusa) u l-ġilwa titlaq mid-dar għal knisja. Quddiem nett jimxi l-qassis, warajh id-daqqaq tal-"lawtaris" u wara d-daqqaq il-għarusa ma' missierha u l-għarus ma' missieru. Wara dawn jimxu l-"paraninfe" u l-"kumbari" u warajhom ġemgħa kbira ta' nies tar-raħal. Dil-ġilwa tkun sabiħa wisq, għax iż-żagħżagħ tar-raħal, bniet u subien, biex jogħġbu lil xulxin, jilbsu l-isbaħ ilbies li jkollhom. Il-qniepen tal-knisja jdoqqu daqq ta' ferħ; id-daqqaq idoqq il-"lawtaris", u n-nies jgħannu u mexjin.

Il-ħafla tat-tieġ fil-knisja ddum minn siegħa sa sagħtejn, u tkun sabiħa ħafna. Meta l-qassis jgħid lill-għarusa l-kelmiet tat-tieġ: ĦOBB U ISMA' il-għarus jagħfsilha sieqha b'siequ, biex tibqa' iktar tiftakar kliem il-qassis u tħarsu sewwa ma' tul ħajjitha. Waqt il-ħafla lin-nies li jkunu fil-knisja jagħtuhom xemgħa li jżommuha mixgħula f'idhom. Fl-aħħar tal-ħafla tat-tieġ in-nies jibdew jixħtu fuq il-għarajjes iż-żerriegħa tal-qoton bħala xewqa ta' risq u barka. Fl-aħħar nett il-qassis jistqarr quddiem kull ħadd, li dawk iż-żewġ għarajjes issa saru mara u raġel, jiġifieri miżżewġin.

Wara dan il-ġilwa terġa toħroġ mill-knisja u n-nies kollha jmorru lejn dar il-għarus. Hemm jingħata lill-mistednin ħelu u nbit. Fil-għaxija ssir mejda oħra u lill-għarajjes iġibulhom jieklu żewġ bċieċen mixwijin, bħala xewqa u tfakkira li għandhom jgħaddu l-ħajja ta' żewġienhom bla ħjiena, u bis-sliema, bħala żewġ ħamimiet.

Il-għors ma jintemmx dik il-lejla għax jibqa' sejjer sa nhar l-erbgħa ta' wara. Ma' tul daż-żmien f'dar il-miżżewġin il-ġodda jinstama' d-daqq u l-għana tal-mistednin. Imma fl-aħħar id-daqq u l-għana jehda. U għodwa waħda, meta minn wara l-għoljiet tfiġġ ix-xemx ta' fil-għodu, sħajna u mdehba, tara lil dak li kien għarus, issa sejjer għax-xogħol, bħar-rġiel l-oħra tar-raħal. U lil dik li kienet għarusa, issa mxammra u għeda tagħmel il-qadi tad-dar. U hekk fuq ir-raħal jerġgħu jaqgħu s-skiet u s-sliema.

P. Ubertinu Berti, O.F.M.

KLIEM MEĦUD B'IEĦOR FL-EVANĠELU

Fl-antik nett, fiż-żmien li nkitbu l-Evanġelji, il-kotba ma kenux isiru bħal-lum. Ma kenux jintebgħu bħal ma jintebgħu l-lum, għax ma kienx hawn stamparijiet. Dak iż-żmien il-kotba kienu jinkitbu, kollha u dejjem bl-idejn.

Min kien irid ikollu xi ktieb, dak iż-żmien, kien jisselfu u jikteb bħalu. Jew jiktbu hu b'idejh, jew iqabbad lil xi ħadd jiktibulu, jew hu jaqra u xi ħadd ieħor jikteb; jagħmlu bħal **dictation.** Sewwa jekk jikteb hu b'idejh, sewwa jekk hu jaqra u ħadd ieħor jikteb, dejjem ħaġa ħafifa li fil-kitba jsiru l-għaltiet. L-aktar dak iż-żmien, li l-kitba Semija kienet mingħajr vokali. Xi trid biex BRR (barr) taqrahom u tiktibhom BHR (baħar)? Fil-kitba sata' kien hemm miktub: "Ġesù ħareġ lejn il-**barr**", u min kien jikteb kiteb: "Ġesù ħareġ lejn il-**baħar**".

Għal hekk ġara li fl-Evanġelju daħlu ħafna għaltiet żgħar. Kbar ma jistax ikun li daħlu, għax ir-Rjus tal-knisja kienu malajr jintebħu bihom u jħassruhom u jiktbuhom sew. Imma ċekċik żgħir hemm, għax dak ma kenux iħabblu rashom fuqu. U hawn sa naraw insibux xi żewġ ċekċikiet minn dawn u

nsewwuhom. Waħda biex ingħaddu ż-żmien, u oħra biex nitgħallmu xi ħaġa ġdida.

* * *

Meta Ġesù kien jitkellem fuq il-ħerba li kellha tiġi fuq Ġerusalem, miktub fl-Evanġelju ta' San Mattew, XXIV, 17, li qal: "Dawk li jkunu fuq is-**setaħ** ma jinżlux jieħdu xi ħaġa mid-dar". Ġesù kien jitkellem fuq il-gwerra; għaliex qalilhom biex min ikun fuq il-bejt ma jinżilx u jidħol fid-dar?

Dak iż-żmien, bdiel kanuni li jarmu l-balal fil-ħrieb jew gwerra, is-sulsuldati kellhom il-**katapulti,** li jarmu mhux balal, imma ħaġar, kull ħaġra ta nofs qantar. U minn bdiel azzarini kellhom il-qwas, li jtajjru l-vleġeġ. Mela aktar kien ikun hemm tiġrib fuq is-setaħ inkella ġewwa d-dar.

L-imma qegħda li hawn għandu jkun li hemm naqra ta' għalta. Ġesù aktarx li ma qalx: "Dak li jkun **għala s-sataħ** (jiġifieri fuq il-bejt) imma "**għala x-xataħ**", (jiġifieri fil-għalieqi, fir-raba). Għax **sataħ** tfisser l-ispjanata ta' fuq il-bejt imma **xataħ** tfisser il-pjanura tar-raba. U dan jidher ukoll mill-vers ta' wara, v. 18, għax f'dan il-vers tissemma l-għalqa. Aktarx li xi ħadd li kien jikteb kellu żewġ Evanġelji quddiemu; fil-wieħed kien hemm miktub **sataħ** u fl-ieħor **xataħ.** U dan biex jeħles, kitibhom it-tnejn. Passi miktuba darbtejn hemm oħrajn fl-Evanġelju. Hekk, **xataħ,** m'hux **sataħ,** tiftiehem tajjeb, għax il-ħabta kellha tkun fuq il-belt. Min kien ikun fil-għalqa ma kienx jaqbillu jidħol il-belt biex imur id-dar iġib il-ħwejjeġ, għax b'hekk kien jista' jitlef ħajtu. U l-ħajja aħjar mil-lbies.

* * *

Fit-tixbiħa taż-żerriegħi, miktuba fl-Evanġelju ta' San Mattew, XIII, 5-6, imsemmi li xi ftit miż-żerriegħa waqgħet f'art moxa, fejn ma kellhiex għoli ta' ħamrija. Din nibtet malajr, imma malli x-xemx **telgħet,** nixfet, għax ma kellhiex tira.

Mela, kif inhu miktub, iż-żerriegħa nibtet bil-lejl u mietet fil-għodu kmieni. Jiġifieri, ma għexet anqas biss jum wieħed. Għexet ftit siegħat biss. Kliem bħal dan ma hux naturali. Għax la darba ż-żerriegħa nibtet, kellha fl-art xi ftit tat-tira. U bit-tira li kellha, ftit jiem ma jistax ikun li ma għexithomx. Naraw mela, il-għalta fejn tista' tkun.

Fil-Palestina, in-nies igħidu x-xemx **titla'** bħalna l-Maltin, u jgħidu ukoll ix-xemx **tisgħad,** li tfisser **titla** wkoll. U bħalna wkoll għandhom il-verb **żied (żad,** jgħidu huma), iżid. Hawn donnha li tinsab il-għoqda. Ġesù aktarx li qal: "U lemma x-xemx żadet, jebsu" (U meta x-xemx ziedet, nixfu). U min kien jikteb, fehem, jew qara, "U lemma x-xemx sagħdet, jebsu".

* * *

Fl-Evanġelju ta' San Mattew, X, 29, hemm miktub li Ġesù darba qal lill-Appostli: "Jewwilla għasfurejn ma jinbiegħux ħabba? U għasfur minnhom mə **jaqax** mingħajr missierkom".

Għaliex semma għasfur? Il-ħsieb talkliem m'hux meqjus tajjeb, għax ma hix ħaġa tal-għasafar li jaqgħu fl-art. Kieku qal: "Xagħra minn raskom ma taqax" bħalma qal drabi oħra, jew werqa minn siġra, jew tirxa minn ġebel, kienet tkun tajba, imma kif inhi m'hix tajba wisq. Għal hekk hawn aktarx li hawn xi għalta wkoll. Mela nfittxu kelmtejn fil-lsien tal-Palestina, li ħtija tagħhom setgħet saret din il-għalta. Hemm żewġ kelmiet li jixbħu 'l xulxin: **saqat** u **żaqat.** Ejja narawhom ftit.

Saqat, tfisser waqa' fl-art, interaħ, imma **żaqat** tfisser: **inqabad.** Inqabad bl-id, bix-xibka, bil-qaws, kif ikun. Mela aktarx li Ġesù qal: "Għasfur la **jażqot** (ma jinqabadx) illa bi abâkom",

u xi ħadd kiteb **ħażin**: "**Għasfur la jasqot**..." (jiġifieri: Għasfur ma jaqax...").

* * *

Fl-Evanġelju ta' San Mattew, XVIII 10, miktub li Ġesù darba qal hekk: "Araw li ma tgħażżbux lil xi ħadd minn dawn iż-żgħar! Għax ngħidilkom li **l-Anġli tagħhom** dejjem jaraw Wiċċ Abi (missieri) li hu fis-sema!"

La darba Ġesù kien jitħaddet fuq it-tfal żgħar, kif qabeż f'daqqa fuq l-Anġli? Jekk tieħdu kif inhu dal-kliem tal-Evanġelju ma jidherx li fih sens. Qisu l-kliem ta' dak is-surmast li qal lit-tfal tal-iskola: "Ilkom tliet snin tistudjaw il-Latin u ma tgħallimtux nota tal-mużka." X'għandu x'jaqsam? Latin huwa Latin u mużka, mużka. Għal hekk hawn donnha li hawn xi għalta. Ejja naraw insibuhiex.

Il-kelma **angelos** (sewwa sew: **aggelos)** bil-Grieg tfisser **newwiel,** wieħed li jwassal l-aħbarijiet u l-bxajjar min-naħa għall-oħra. Min kien jagħmel daxxogħol, dari kien ikun sabi mfarfar, li bil-lsien tal-Palestina u bil-Malti wkoll (ara d-Dizzjunarju ta' Ġanpatist Falzun) jgħidulu **xebb,** u l-plural tiegħu **xebbin.** Imbagħad hemm il-kelma **xebħ** u l-plural tagħha **xebħin.** Hawn hija t-taħwida: Ġesù, bil-lsien tiegħu, ma qalx **xebbinhom,** jiġifieri **l-Anġli tagħhom,** kif inhu miktub issa, imma **xebħinhom** jiġifieri: **dawk li jixbħuhom.** Xi ħadd ħa kelma b'oħra u kitibha ħażin.

U dan li għedt huwa msaħħaħ minn kliem ieħor ta' Ġesù, għax dil-kelma, li min irid jidħol f'Melkut Alla kellu l-ewwel isir jixbaħ lit-tfal żgħar, kienet fi lsienu u kien iħobb igħidha. Ara San Mattew, f'dit-taqsima, XVIII vers 3 u terġa' taqsima XIX vers 14, u San Mark u San Luqa wkoll.

U għal-lum biż-żejjed, għad li baqali ħafna oħra. Imma xi darba, 'k Alla jrid u jamar, naraw xi tnejn minnhom ukoll.

BEN JEHUŻA.

~~IS-SALIB IMQADDES~~

~~(14 ta' Settembru)~~

~~Bħal ma n-nofs qamar hu l-egħliema tal-Misilmin u l-kandlier tas-seba' ftejjel hu l-egħliema tal-Lhud, hekk is-Salib huwa l-egħliema tal-Insara. Għal hekk jaqbel li ngħidu xi ħaġa fuqu.~~

~~Is-Siġra.~~

~~Is-siġra li l-Lhud għamlu minnha s-salib biex isallbu lil sidna Ġesù, kienet siġra taċ-ċipress. Dana hu magħruf sewwa għax il-biċċiet tiegħu li jinsabu fil-knejjes, meta t-tobba jifluhom bil-mikroskopju, jaraw li huma ta' siġra musmarija, jiġifieri taċ-ċipress jew tal-prinjoli. Tal-prinjoli ma jistax ikun, għax la darba nafu mill-Evanġelju li lil Ġesù kif kien imsallab tawħ f'ħalqu l-isponża bil-ħall fuq tarf ta' qasba, jidher li kien imsallab fil-għoli, la s-suldat ma laħqux b'idu. Jekk naqtgħu li s-salib kellu ma' dwar pied imdaħħal ġewwa l-art, jiġi li b'kollox kien twil minn għaxra sa tnax-il pied. Imma s-siġra tal-prinjoli ma tagħmelx frajja' dritti u twal daqs hekk. Mela b'saħħa li s-salib kien magħmul minn siġra taċ-ċipress, li z-zokk tagħha jkun twil u dritt daqs xemgħa.~~

~~Din is-siġra tas-salib jingħad minn żmien qadim sewwa li l-Lhud qatgħuha minn ġewwa wied żgħir fil-Għarb ta' Ġerusalem. Ilu jingħad hekk minn qabel żmien santa Liena, għax binha~~